

รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งน้ำร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย

Participation Patterns on Hot Spring Sites Tourism Management in Western Thailand

นิพนธ์ เชื้อเมืองพาน*

(Nipon Chuamuangphan)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งน้ำร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) จากผู้มีส่วนได้เสียในแหล่งน้ำร้อน 3 แห่ง คือ 1) แหล่งน้ำร้อน หนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี 2) แหล่งน้ำร้อนหินดาดจังหวัดกาญจนบุรี และ 3) แหล่งน้ำร้อนห้วยน้ำนก จังหวัดตาก ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงประเด็น (Content Analysis) ประกอบการบรรยายผลการศึกษาพบว่า

1. ในแหล่งน้ำร้อนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันในด้านการบริหารจัดการ กล่าวคือ บางแห่งบริหารจัดการโดยชุมชน บางแห่งบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนตำบล และบางแห่งบริหารจัดการป่าไม้
2. น้ำร้อนทั้ง 3 แห่งมีความแตกต่างและมีความโดดเด่นในด้านชุมชน วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ รวมถึงกิจกรรมท่องเที่ยวเสริมในแหล่งท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้ ทั้งสามแหล่งมีการนำน้ำร้อนมาใช้ในการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเพื่อการบำบัดสุขภาพแก่นักท่องเที่ยว
3. ในด้านรูปแบบการท่องเที่ยว ทั้ง 3 แห่งมีการท่องเที่ยวหลักคือ น้ำร้อนโดยให้บริการอาบ แช่แก่นักท่องเที่ยว และเพิ่มกิจกรรมเสริมในแหล่งท่องเที่ยวโดยการเพิ่มกิจกรรมท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรท่องเที่ยวใกล้เคียงเป็นส่วนเสริมให้นักท่องเที่ยวมีกิจกรรมที่หลากหลายและอยู่ท่องเที่ยวได้นานขึ้น

* อาจารย์ คณะการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม 73110

Lecturer, Tourism Department, Nakhon Pathom Rajabhat University, Thailand 73110

Corresponding author : niponphan@yahoo.com

4. จากรูปแบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน เนื่องจากแหล่งพุร้อนอยู่ในความดูแลของหน่วยงานที่แตกต่างกัน พบว่า การบริการจัดการโดยชุมชน เช่นพุร้อนหนองหญ้าปล้องประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการบริหารจัดการตั้งแต่การจัดตั้งกรรมการ การประชุมหารือเพื่อการพัฒนา และการวางแผนบริหารจัดการร่วมกัน ในระยะยาวสามารถสร้างความยั่งยืนในการจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างสมดุล ในขณะที่ พุร้อนหินดาดที่บริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลมีความเข้มแข็งด้านการจัดการโดยหน่วยงานและงบประมาณสนับสนุน ประกอบกับการได้เปรียบด้านที่ตั้ง ทำให้พัฒนาได้รวดเร็ว ส่วนห้วยน้ำนักเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยอุทยานแห่งชาติ ดังนั้นการมีส่วนร่วมชุมชนจึงน้อย

โดยภาพรวม แหล่งพุร้อนในประเทศไทยหากได้รับการบริหารจัดการ และมีการพัฒนาชุมชนให้เข้าใจ และตระหนักถึงคุณค่า และเพิ่มมูลค่าจากทรัพยากรพุร้อนโดยเชื่อมแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรใกล้เคียง จะทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพแหล่งพุร้อนในระดับประเทศได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ รูปแบบการมีส่วนร่วม การจัดการ การท่องเที่ยวในแหล่งพุร้อน

ABSTRACT

This research aimed to study the tourism management in hot spring sites in the western Thailand. The study was conducted using qualitative approach, in collaboration with participation from local communities. The fieldwork combines varied sources of data gathering techniques including in-depth interviews, focus groups, surveys, and observations. The samples were stakeholders in relation to tourism development such as governmental organizations, entrepreneurs, local shop owners, community leaders and members, and individual persons relevant to management of three hot spring destinations in western Thailand. The collected data from interviews were analyzed, interpreted and reported using content analysis and descriptive explanation methods.

The results showed that:

1) There were three sites that were different from each other: 1) be managed by local community; 2) be managed by sub-district organization and 3) be managed by forestry department.

2) All of the three hot spring sites, in fact, were outstanding in terms of their local identities and natural resources which were suitable for developing into tourism destinations. However, they were not deeply focused to be used for health tourism at the sites.

3) In terms of tourism patterns, the three sites are considered as health tourism destinations which combined health tourism activities with other tourism resources and

activities both in the area and nearby destinations in order to encourage the use of hot springs in each site.

4) The models for local participation and hot spring health tourism development in each study sites were different depending on the organizations that manage the area. For example, some sites were taken care of by the national park. Some were controlled by the Tambon Administration Organization (TAO). And some were locally managed by the community members. As a result the levels of participation in each site were different. For the one managed by local community, participation level of local residents is higher than the other authorities, for instance.

Moreover, a hot spring tourism master plan should be launched as a guideline for tourism planning and management of hot spring destinations throughout Thailand. This master plan will help each destination to better plan and set the appropriate direction of hot spring tourism development which will benefit to the sustainability of the resources and the conservation of local identity and uniqueness.

Keywords: Participation Patterns, Management, Hot Spring Sites Tourism

Article history: Received 8 July 2018, Revised 1 September 2018, Accepted 5 September 2018

1. บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญอย่างสูงต่อการพัฒนาประเทศไทย โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งใช้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักในการส่งเสริมเศรษฐกิจ ทั้งในระดับประเทศและสากล กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจให้เกิดการพัฒนาและนำมาซึ่งรายได้และเงินตราจากต่างประเทศสู่สังคมและชุมชนของประเทศ (Tourism Authority of Thailand, 1997; Tourism Authority of Thailand, 2001) รวมทั้งการก่อให้เกิดการกระตุ้นและความตื่นตัวทางสังคมเพื่อการปรับตัวในการรองรับเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน (ภราเดช พยัฆวิเชียร, 2546: 20) ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาการท่องเที่ยว ตลอดจนการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดๆ ก็ตาม จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองรักษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมต่อทั้งระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และชุมชน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

อย่างไรก็ตามกิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น แม้จะก่อให้เกิดผลในเชิงบวกทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่จากการศึกษายังมีประเด็น ในเชิงลบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว

เช่น ปัญหาในการบริหารจัดการ การจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยว และค่าครองชีพที่สูงขึ้นในสังคมและชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบ และการรุกรานที่สาธารณะในพื้นที่ท่องเที่ยว ตลอดจนการก่อสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างที่ขาดการคำนึงถึงเอกลักษณ์และความกลมกลืนของสภาพสิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมที่ควรจะเป็นจริง ตลอดจนการขาดความรู้ความเข้าใจทั้งในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยวและการกำหนดแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ (Duffy, 2006; Butler, 1991; Holden, 2006)

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) เป็นอีกรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและกิจกรรมรักษาฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจึงมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และสร้างเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้สดชื่นผ่อนคลายเป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรงปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถนำกลับไปปรับประยุกต์ ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพถือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกต่อการส่งเสริมและรักษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีลักษณะสำคัญเป็นการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เรียนรู้วิถีการใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดและสร้างเสริมสุขภาพ ทั้งร่างกายและจิตใจให้สดชื่นผ่อนคลาย แล้วสามารถนำกลับมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

การท่องเที่ยวในแหล่งพุร้อนในประเทศไทย ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพรูปแบบหนึ่งในเชิงการบำบัดรักษา และดูแลสุขภาพ ซึ่งแหล่งพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทยมี 18 แห่งกระจายอยู่ทั่วภูมิภาค (กรมทรัพยากรธรณี: 2530) โดยส่วนใหญ่จะถูกใช้ประโยชน์ด้านนันทนาการ การท่องเที่ยว และธรรมชาติบำบัดเป็นหลัก ในประเทศไทย จากการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในแหล่งพุร้อนที่ผ่านมาพบว่าบริการและกิจกรรมพื้นฐานที่พบในแหล่งพุร้อนต่าง ๆ อาทิ การบริการพุร้อนธรรมชาติ การบริการพื้นที่พักผ่อนและห้องพัก การจัดกิจกรรมทัศนศึกษา การบริการนันทนาการและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น การบริการนวดแผนโบราณ บริการร้านอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น

จากการศึกษาศักยภาพแหล่งพุร้อนในระดับภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยทั้ง 18 แห่งพบว่าแหล่งพุร้อนแต่ละแห่งมีศักยภาพในระดับการเป็นแหล่งนันทนาการ เช่น บางแห่งเป็นเพียงแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ (ชม และเพลิดเพลินกับธรรมชาติและทัศนียภาพ) บางแห่งยังใช้ประโยชน์ได้เพียงบางส่วน เช่น การนำมาจัดสร้างเป็นบ่อแช่ตัว แต่ยังมีปริมาณที่ไม่เพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยว และเกิดความแออัดในช่วงวันหยุด และวันเสาร์ อาทิตย์ รวมถึงบางแห่งมีการปล่อยให้น้ำร้อนไหลล้นออกไปโดยไม่ได้มีการนำมาเก็บเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มระบบ ตลอดจนการขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการและการบำรุงรักษาอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่

รวมทั้งยังขาดมาตรการในการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวทั้งปัจจุบันและอนาคต (นิพล เชื้อเมืองพาน และคณะ, 2556) ดังนั้นเพื่อตอบสนองความต้องการในท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปจึงจำเป็นต้องมีการศึกษา วิเคราะห์เพื่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีจุดประสงค์เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาในมิติของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในมิติที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์และบริการ (Tourism Products and Services) ที่ตอบสนองการท่องเที่ยวที่หลากหลายขึ้น ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ และรูปแบบความต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เพื่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพประเภทพุน้ำร้อน ภาคตะวันตก 3 แห่ง

2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2551) ได้กล่าวถึง การศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวใดที่มีศักยภาพนั้นต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ของพื้นที่ที่จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยมีองค์ประกอบสำคัญที่นำมาใช้ในการพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว 4 ประการ คือ 1) ปัจจัยจุดดึงดูดหลักทาง การท่องเที่ยว 2) ปัจจัยประกอบที่จะเกื้อกูลสถานที่ท่องเที่ยว 3) ปัจจัยสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก และ 4) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม ซึ่งศักยภาพและความพร้อมในการท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันตามประเภทของแหล่งหรือทรัพยากรนั้น ๆ ความสวย ความสุนทรีย์ และความเป็นธรรมชาติและเอกลักษณ์ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม คือ คุณสมบัติที่สำคัญของแหล่งหรือทรัพยากรท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ที่ย่อมแตกต่างกัน และด้วยความแตกต่างของศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว ความแตกต่างของทรัพยากรท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ ก่อให้เกิดความคิด ความตระหนักในการพิจารณารูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรเกิดการเรียนรู้ และเกิดการพัฒนายั่งยืน

จากเกณฑ์แบบกว้างข้างต้นดังกล่าวสอดคล้องกับ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2552) ได้กล่าวถึงมุมมองการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงศักยภาพการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ มีเกณฑ์ต่างๆ ไป คือ 1) เกณฑ์ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การคำนึงถึงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่ง 2) เกณฑ์การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การจัดการขยะ การจัดการคุณภาพน้ำ การจัดการคุณภาพอากาศ การจัดการคุณภาพเสียง และการจัดการความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม 3) เกณฑ์ด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ด้านผลประโยชน์ ความสามารถในการพึ่งตนเอง และความเข้มแข็งของชุมชน 4) เกณฑ์คุณค่าศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น คุณค่าทางอัตลักษณ์ คุณค่าทางภูมิปัญญา องค์ความรู้ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคม ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสลายและการถูกทำลาย 5) เกณฑ์คุณค่าทางการศึกษาและการเรียนรู้

อาทิ ผลประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้ วิธีการเผยแพร่เนื้อหาความรู้ และใช้แหล่งท่องเที่ยวเพื่อ การเรียนรู้ วิธีการปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ และ 6) เกณฑ์ด้านประสิทธิภาพและการจัดการ ดังนั้นการจัดการ การท่องเที่ยวจำเป็นต้องศึกษาและคำนึงถึงศักยภาพแห่งท่องเที่ยว ในการนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และการสร้างกิจกรรมเพื่อรองรับแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว

ในด้านรูปแบบการท่องเที่ยวมีหลาย ๆ ภาคส่วนได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวออกได้โดยรวมตัวอย่างรูปแบบ การท่องเที่ยวที่น่าจะเกี่ยวข้องกับแหล่งตัวอย่างพื้นที่ที่จะศึกษาไว้ดังนี้ (กราเดซ พยัชวิเชียร: 2546; ศูนย์วิจัยกสิกรไทย: 2555; TDR: 1997; and TAT : 2001) คือ 1) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่ง ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้อาการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศ อย่างยั่งยืน 2) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาหรือศิลาสัจจ (Litho Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ที่เป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์ โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อดูความงามภูมิทัศน์ที่มีความแปลกของการ เปลี่ยนแปลงพื้นที่โลกศึกษาธรรมชาติของหินประเภทต่างๆและซากบรรพชีวินหรือฟอสซิล (Fossil) ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดย ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว 3) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตร สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชม ความงามความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ มี จิตสำนึกการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น 4) ประเภทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Home-Stay) นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้านในพื้นที่ และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกัน และกัน โดยเจ้าของบ้านจะจัดที่พักและอาหารให้กับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวจะต้องจ่ายค่าบริการให้แก่ เจ้าของบ้าน โดยแนวคิดพื้นฐานของโฮมสเตย์จะถือว่าผู้มาพักเป็นแขกของเจ้าของบ้านมิใช่ นักท่องเที่ยว 5) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health & Wellness) ปัจจุบันกระแสความนิยมของผู้บริโภคมุ่งเน้น สู่การดูแลสุขภาพการบริโภคอาหารปลอดภัย และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น ทำให้การเดินทาง เพื่อท่องเที่ยว และพ่วงกิจกรรมด้านสุขภาพ อาทิ การเล่นกีฬา ควบคุมอาหาร โปรแกรมตรวจสุขภาพ นวด แผนไทย สปา หรือนั่งสมาธิ มีแนวโน้มเติบโตอย่างรวดเร็ว ถือเป็นช่องทางที่จะเพิ่มพูนเงินตราต่างประเทศเข้า ประเทศ ทั้งในส่วนของบริการทางการแพทย์ และบริการด้านการท่องเที่ยวของทั้งคนไข้และญาติที่ติดตามมา ดูแลคนไข้ 6) ประเภทการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นชุมชน โดยมีพื้นฐานที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของพื้นที่ ซึ่งการ ท่องเที่ยวแบบนี้จะมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยการสร้างงานและกระจายรายได้ ขณะเดียวกันก็ช่วย ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอีกด้วย 7) ประเภท การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) ท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีและ ประวัติศาสตร์ รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นใน

ประวัติศาสตร์ โดยชุมชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม และมีจิตสำนึกต่อการรักษาธรรมชาติและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม 8) ประเภทการท่องเที่ยวเพื่อการผจญภัย (Adventure Tourism) นำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นองค์ประกอบในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความท้าทาย ตื่นเต้น และแปลกใหม่ต่อประสบการณ์นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังอาจเป็นการฝึกความชำนาญทักษะทางร่างกาย เช่น การล่องแพ การล่องแก่ง การเดินป่า การปีนเขา และการปีนหน้าผา เป็นต้น และ 9) ประเภทการท่องเที่ยวเพื่อการแต่งงานและฮันนีมูน (Honeymoon Tourism) กลุ่มเป้าหมายคือนักท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์ในการเดินทางเพื่อเฉลิมฉลองการแต่งงาน หมายรวมถึงคู่บ่าวสาวที่เพิ่งจะแต่งงานใหม่ ๆ และคู่ที่ต้องการฉลองครบรอบแต่งงาน ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ มักจะมาพร้อมกับแหล่งที่พักที่เป็นส่วนตัว และกิจกรรมการจดทะเบียนสมรสในรูปแบบต่างๆ เช่น การจดทะเบียนสมรสใต้ท้องทะเล และการสมรสบนหลังช้าง เป็นต้น เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้โดดเด่น และแปลกแหวกแนวของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยว

โดยสรุปรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในแต่ละแหล่งท่องเที่ยว โดยทั้งชุมชนและนักท่องเที่ยวได้มีการนำมาใช้ให้เกิดการตอบสนองต่อกิจกรรมและตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงความเหมาะสม และการใช้ประโยชน์อย่างสอดคล้องกับทรัพยากร แหล่งท่องเที่ยว สังคม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 : 3) นเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 10) และ ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2557) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมที่เน้นในรูปกลุ่ม/องค์กรหรือชุมชนว่าหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใดๆ ต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง และมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตนจนมาสู่การตัดสินใจกระทำการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นๆ และการที่ชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งคิดที่จะเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการดำเนินการจัดการด้วยตนเองโดยอิสระปราศจากการควบคุม เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง บนพื้นฐานการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

อำนาจ อนันตชัย (2547) ได้กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประกอบไปด้วย

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหาเพราะประชาชนย่อมรู้ปัญหาของตนได้ดีที่สุด

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม คือ การร่วมกันวางแผนโครงการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของพวกเขาด้วยตัวพวกเขาเอง การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาและแนวทางการดำเนินกิจกรรมนี้จะมีผลทำให้ประชาชนในชุมชนเหล่านี้ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ในกิจกรรมนั้น และจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมที่วางไว้

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏ

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขให้การทำงานมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน มีหลายลักษณะ ตามปัจจัยต่างๆซึ่งเกิดจากแรงจูงใจที่จะมีส่วนร่วม เป็นผลมาจากความเห็นร่วมกันในเรื่องของความต้องการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน การมีส่วนร่วมนั้นมีทั้งผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับบางส่วนและผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนบรรลุผลสำเร็จ

2.4 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2551: 31) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health tourism) ว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและกิจกรรมรักษาฟื้นฟูสุขภาพ ขณะที่ อารัญญ บัญชัย และจินดา ตันศรววิพุธ (2546 : 22) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยการแบ่งเวลาจากการท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและ/หรือการบำบัดรักษาฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปการท่องเที่ยวสุขภาพจึงมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และสร้างเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้สดชื่นผ่อนคลายเป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรงปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถนำกลับไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

นอกจากนี้ วรรณภา วงษ์วานิช (2546: 145) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การท่องเที่ยวพักผ่อนไปท่ามกลางธรรมชาติ เรียนรู้วิถีการใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดและเสริมสร้างสุขภาพ ให้แข็งแรง จิตใจสดชื่นแจ่มใสควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และนำสิ่งที่ได้รับมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ส่วนใหญ่นิยมเดินทางไปพักผ่อนยังต่างจังหวัด ซึ่งปัจจุบันนิยมกันมากในรูปแบบของศูนย์สุขภาพ โดยมีหลักสำคัญ คือ สถานที่นั้นควรมีสภาพธรรมชาติที่สวยงาม รมรื่น สะอาด ปราศจากมลพิษต่าง ๆ และมีสิ่งอำนวยความสะดวก มีความปลอดภัย ตลอดจนมีบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านสุขภาพ อนามัยสุขภาพกาย สุขภาพจิต ที่พร้อมจะช่วยให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพุน้ำร้อนกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว (2556) ได้ให้นิยามแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจโดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและ/หรือรับบริการรักษาพยาบาล และฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปจะมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลาง

ธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิธีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และเสริมสร้างสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้ สดชื่นผ่อนคลาย เป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรง ปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถ นำกลับไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ทั้งนี้พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. 2544 ได้ให้คำจำกัดความของน้ำพุ ร้อน หรือ ต่อไปนี้เรียกว่า “พุน้ำร้อน” ว่า "เป็นแหล่งที่น้ำไหลขึ้นมาจากใต้ดิน และมีอุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิ ของร่างกายมนุษย์" น้ำที่พุขึ้นมาอาจจะอุ่นๆ จนถึงเดือดพล่าน อาจบริสุทธิ์หรือมีแร่ธาตุรวมทั้งแก๊สละลายอยู่ ทำให้มีรสและกลิ่นต่างๆ กัน ปริมาณน้ำที่ไหลออกมาแต่ละพุก็ต่างกัน บางพุไหลเพียงเอ่อๆ บางพุไหลแรง บาง พุพุ่งกระเซ็นพันปากบ่อ เพราะแรงดันของแก๊สที่ละลายขึ้นมาจากใต้ดิน เช่น ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ถ้าน้ำที่พุขึ้นมาเย็นกว่าอุณหภูมิของร่างกาย เรียกแหล่งนั้นว่า พุน้ำเย็น (cold spring)

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับกลุ่มเป้าหมายคนในพื้นที่ได้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในพื้นที่ ท้องถิ่นวน้ำพุร้อนในภาคตะวันตกที่มีศักยภาพแตกต่างกัน 3 แห่ง รวม

- 1) แหล่งพุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้อง อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี สัมภาษณ์และประชุม กลุ่มย่อยกลุ่มเป้าหมายรวม 25 คน
- 2) แหล่งพุน้ำร้อนห้วยน้ำนัก อำเภอพบพระ จังหวัดตาก สัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มเป้าหมาย รวม 26 คน
- 3) แหล่งพุน้ำร้อนหินดาด อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี สัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายรวม 26 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) ใช้แบบสัมภาษณ์ตามกลุ่มเป้าหมาย โดยเป็นแบบสัมภาษณ์แนวลึก ซึ่งยึดประเด็นคำถามแนว เดียวกันแต่คำถามแต่ละข้ออาจแตกต่างกันตามกลุ่มเป้าหมาย ในการพัฒนาต้นแบบของแหล่งท่องเที่ยว 6 ประการ คือ 1) ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว 2) การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม 3) เศรษฐกิจและ สังคม 4) คุณค่าศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี 5) คุณค่าทางการศึกษาและการเรียนรู้ 6) ประสิทธิภาพและการจัดการ โดยยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสิ่งแวดล้อม (ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม) คุณค่าการใช้ทรัพยากร (ด้านเศรษฐกิจ) และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อ การเรียนรู้ (การบริหาร และนโยบาย)
- 2) แบบสำรวจ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและการ สังเกตพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

3) แบบประเด็นประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละพื้นที่ โดยประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย ยึดหลักประเด็นการศึกษาเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ ในการพัฒนาต้นแบบของแหล่งท่องเที่ยว 6 ประการ คือ 1) ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว 2) การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม 3) เศรษฐกิจและสังคม 4) คุณค่าศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี 5) คุณค่าทางการศึกษาและการเรียนรู้ 6) ประสิทธิภาพและการจัดการ โดยยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสิ่งแวดล้อม (ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม) คุณค่าการใช้ทรัพยากร (ด้านเศรษฐกิจ) และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ (การบริหาร และนโยบาย)

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ (ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการสำรวจแบบสังเกตการณ์) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการสร้างประเด็นหลักนำการวิเคราะห์ (Thematic analysis) เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้ตรงตามประเด็น และตามวัตถุประสงค์การวิจัย และผลการวิเคราะห์จะนำไปใช้ตอบคำถามจากการวิจัยได้ตรงประเด็น โดยมีเป้าหมายของผลการวิจัยในประเด็นที่ศึกษา ด้านรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของคนในพื้นที่

4. ผลการวิจัย

4.1 การศึกษาเรื่องบริบท

4.1.1 พุน้ำร้อนหินดาด จังหวัดกาญจนบุรี

1) บริบทพื้นที่

พุน้ำร้อนหินดาดเป็นบ่อพุน้ำร้อนที่เกิดอยู่ริมห้วยกุยมั่งซึ่งเป็นลำห้วยธรรมชาติ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี เป็นบ่อแช่ตัวแนวยาว 30 เมตร มีทั้งหมด 3 บ่อ โดยมีความลึกเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร มีอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการเกิดประมาณ 3 ลิตรต่อวินาที เป็นแหล่งพุน้ำร้อนที่เกิดจากการเปียดัดของหินปูนตามแนวรอยเลื่อนในแนวห้วยกุยมั่งซึ่งวางตัวในแนวตะวันออก – ตะวันตก น้ำที่ซึมลงไปถึงชั้นหินอุ้มน้ำได้รับการถ่ายเทความร้อนแล้วแทรกดันขึ้นมาตามรอยแตกของหินในแนวห้วยกุยมั่ง

2) สภาพการท่องเที่ยว

สภาพทางกายภาพของพุน้ำร้อนหินดาด ที่มีการพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน หากแต่ยังขาดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กลมกลืนกับธรรมชาติ แวดล้อมที่ร่มรื่น ร้านค้าขาดการจัดการและออกแบบให้เป็นระเบียบ ประกอบกับที่จอดรถ ที่อยู่ใกล้กับแหล่งพุน้ำร้อน จึงทำให้เกิดการบดบังทัศนียภาพที่งดงามของพุน้ำร้อน การบริการนักท่องเที่ยวโดยการสร้างอาคาร ถาวรวัตถุหลายหลัง ใกล้กับพุน้ำร้อน โดยเฉพาะห้องน้ำที่ทรุดโทรม ขาดการแบ่งพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่าชมเมื่อมีการใช้บริการ ทั้งนี้มีอาคารบางส่วนที่สร้างขึ้นมาแล้วยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง

3) แนวโน้มและทิศทางการพัฒนา

แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาแหล่งพุร้อนหินดาด ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่บริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลโดยชุมชนมีส่วนร่วม และสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนท้องถิ่น ในหลายส่วน อาทิ ร้านอาหาร สิ้นค้าและของที่ระลึก การบริการนวดเพื่อสุขภาพของวิสาหกิจชุมชน ที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม และกระจายรายได้กันภายในกลุ่ม รวมถึงโครงการผลิตน้ำดื่มน้ำแร่ ซึ่งมีการสร้างโรงเรือน และเตรียมการในการผลิตน้ำแร่ อยู่ในขั้นตอนการออกแบบเครื่องหมายการค้าและการวางกลยุทธ์การขายผลิตภัณฑ์ รวมทั้งวางแผนปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีความสวยงามและกลมกลืนกับธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

แผนภาพที่ 1 บริเวณบ่อแช่น้ำแร่และการใช้อาบแช่ของนักท่องเที่ยว และทางเดินไปห้องแช่ส่วนตัว

4.1.2 พุร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

1) บริบทพื้นที่

พุร้อนหนองหญ้าปล้อง ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ 5 ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี อยู่ห่างจากจังหวัดเพชรบุรีประมาณ 45 กิโลเมตร ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของบ้านพุร้อน หมู่ 5 พุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 55 องศาเซลเซียส เป็นพุร้อนที่มีอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ

2.) สภาพการท่องเที่ยว

ด้านสภาพทางการท่องเที่ยว พบว่า บริเวณพุร้อน มีการตั้งศาล 2 ศาลตามความเชื่อและความเคารพของคนในพื้นที่ บ่อพุร้อนเป็นบ่อรูปวงรี ขนาดเส้นผ่าน ศูนย์กลางประมาณ 4 เมตร มีสายน้ำใสไหลรินเกิดขึ้นในบ่อ และบริเวณใกล้กับบ่อกำเนิดมีการจัดทำเป็นธารน้ำขนาดเล็กกรองรับน้ำที่ไหลออกจากบ่อกำเนิดสำหรับให้นักท่องเที่ยวแช่เท้า มีการปล่อยให้พุร้อนไหลลงสู่อาคารอาบน้ำด้านล่าง โดยการใช้ท่อเหล็กขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.5 นิ้ว ยาวประมาณ 200 เมตร เพื่อนำน้ำไปเก็บไว้ที่บ่อพักน้ำด้านล่าง บริเวณทางเข้าด้านหน้าของแหล่งพุร้อน มีร้านขายของชำ ร้านอาหาร และร้านขายสินค้าทางการเกษตรโดยชาวบ้าน เช่น สับปะรด มะนาว และมะละกอ เป็นต้น มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในวันหยุดบ้าง โดยส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่มีบริการแก่นักท่องเที่ยวคือ การบริการอาบพุร้อนในบ่อแช่ตัว ทั้งบ่อเดี่ยว และบ่อแช่ตัวรวม รวมถึงกิจกรรมนวดแผนไทยที่มีไว้บริการนักท่องเที่ยวที่ประสงค์การนวด ตลอดจนการเดินทางศึกษาธรรมชาติในพื้นที่จากจุดบริการนักท่องเที่ยวไปยังบ่อน้ำพุร้อนหลักใน

พื้นที่ระยะทาง 400 เมตร รวมถึงมีบริการบ่อแช่เท้า ใกล้เคียง ๆ บริเวณบ่อน้ำร้อนหลักในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่มีมาตรการรักษาความปลอดภัยโดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลตลอด 24 ชั่วโมง

แผนภาพที่ 2 บ่อต้นกำเนิดของพุร้อน บริเวณที่แช่เท้า และรางน้ำสำหรับแช่เท้า

4.1.3 พุร้อนห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก

1) บริบทพื้นที่

พุร้อนห้วยน้ำนัก เป็นบ่อพุร้อนที่อยู่ติดกับถนนลาดยางเส้นทางสู่บ้านห้วยน้ำนัก บ่อที่ 1 มีลักษณะคล้ายกระทะที่เกิดจากการก่อปูนบ่อเพื่อเก็บกักน้ำ มีขนาด เส้นผ่านศูนย์กลาง 5.5 เมตร ความลึกของบ่อ 1.8 เมตร พุร้อนบ่อที่ 1 2 และ 3 ซึ่งมีอุณหภูมิ 59 63 และ 59 องศาเซลเซียสตามลำดับ พบว่า คุณภาพน้ำทั้งสามบ่อมีคุณภาพที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ยกเว้นตะกั่วที่เกินมาตรฐานน้ำดื่มขององค์การอนามัยโลก แต่ยังไม่เกินมาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม และสารหนูที่เกินมาตรฐานมาเล็กน้อย แต่ปริมาณจุลินทรีย์ไม่เกินมาตรฐานและไม่พบเชื้อก่อโรค ส่วนพุร้อนที่อยู่บนเขา และบ่อน้ำแร่เย็น ก็มีคุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินเกณฑ์มาตรฐาน

2) สภาพการท่องเที่ยวในพื้นที่

พุร้อนห้วยน้ำนักตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อุทยานแห่งชาติพาเจริญ และองค์การบริหารส่วนตำบลพบพระ ดังนั้นจึงมีหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่ 3 หน่วยงานหลัก ได้แก่ กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และอบต.พบพระ โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดตากได้สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาสถานที่เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น สร้างห้องพักผ่อน และห้องแช่น้ำแร่ เป็นต้น

บริเวณบ่อพุร้อนห้วยน้ำนักมีบริการห้องพักสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวน 8 ห้อง มีห้องสปาสำหรับแช่น้ำแร่แบบครอบครัว 4-5 คน จำนวน 4 ห้อง และห้องแช่น้ำแร่ขนาดใหญ่ความจุ 30 คน จำนวน 2 ห้อง แยกหญิง-ชาย พร้อมห้องอาบน้ำเย็นในตัว โดยมีเจ้าหน้าที่อุทยานซึ่งดูแลในส่วนของพุร้อนห้วยน้ำนักเป็นผู้ดูแลห้องพัก ห้องแช่พุร้อน และบริเวณโดยรอบ จากการสำรวจพบว่า เจ้าหน้าที่ที่ดูแลด้านการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและดูแลห้องพักยังขาดความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการที่พักรวมเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ไม่มีการลงทะเบียนเข้า-ออกจากที่พัก เป็นต้น

3) รูปแบบการมีส่วนร่วม

ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ พุน้ำร้อนหินดาด จ.กาญจนบุรี พุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และพุน้ำร้อนห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก ให้ความสนใจและตั้งใจในการจัดการ และพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพต้นแบบ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำทั้ง 3 แห่งมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาศักยภาพพุน้ำร้อนในทุก ๆ ด้าน โดยชุมชนต้องการให้เกิดการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นต้นแบบ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง และสามารถเชื่อมแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียง พร้อมทั้งมีทิศทางความร่วมมือที่จะเกิดขึ้นในการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของตนให้ดียิ่งขึ้น ในด้านบทบาท ความรับผิดชอบ และรูปแบบการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวในพื้นที่ เบื้องต้นค้นพบ ดังนี้

3.1) พุน้ำร้อนหินดาดมีการบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหินดาด ร่วมกับชุมชน กล่าวคือ องค์การบริหารส่วนตำบลหินดาดเป็นผู้นำในการบริหารจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการด้านรายได้จากการท่องเที่ยว เนื่องจากมีการจัดเก็บรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เข้าไปเที่ยวชม และใช้ประโยชน์จากการแช่ตัว ในแหล่งท่องเที่ยว ร่วมกับชุมชนในพื้นที่

3.2) พุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างแท้จริง โดยเป็นชุมชนหมู่ 5 บ้านพุน้ำร้อน มีผู้ใหญ่บ้านบ้านพุน้ำร้อนเป็นผู้นำในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ร่วมกับคณะ กรรมการและชาวบ้านหมู่ 5 เป็นผู้ร่วมปฏิบัติ ทั้งนี้มีการประชุมรายงานผล และข้อหาหรือต่าง ๆ รวมทั้งทิศทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเป็นประจำทุกเดือน

3.3) และห้วยน้ำนักเป็นการบริหารจัดการร่วมกันระหว่างอุทยานแห่งชาติน้ำตกพาเจริญ องค์การบริหารส่วนตำบลพบพระ และชุมชนบ้านน้ำนัก ร่วมกันบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการแหล่งพุน้ำร้อน และให้ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมดูแลจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ร่วมกับอุทยานแห่งชาติ ภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลพบพระ เป็นต้น

แผนภาพที่ 3 บ่อกำเนิดพุน้ำร้อน บ่อที่ 1 และบ่อที่ 2 และ ห้องอาบแช่

5. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมในพื้นที่ ในปัจจุบัน

จากการศึกษาชุมชนทั้ง 3 แห่งพบว่า การบริหารจัดการการท่องเที่ยวจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะคนในพื้นที่ซึ่งถือได้ว่ามีส่วนและมีบทบาทสำคัญในการ

ผลักดันและพัฒนาชุมชนให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันอันเป็นการแสดงถึงพลังท้องถิ่น ดังที่ Scheyvens, (2002) ได้กล่าวถึงชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า เป็นพลังที่สำคัญในการขับเคลื่อนทิศทางการท่องเที่ยวและส่งผลต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จะถูกนำไปใช้เพื่อการท่องเที่ยวอย่างคุ้มค่า ทั้งนี้หากชุมชนเข้าใจถึง ได้แก่ พุน้ำร้อนหินดาด จ.กาญจนบุรี พุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และพุน้ำร้อนห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก ให้ความสนใจและตั้งใจในการจัดการ และพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพต้นแบบ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำทั้ง 3 แห่งมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาศักยภาพพุน้ำร้อนในทุก ๆ ด้าน โดยชุมชนต้องการให้เกิดการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นต้นแบบ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง และสามารถเชื่อมแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียง พร้อมทั้งมีทิศทางการร่วมมือที่จะเกิดขึ้นในการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของตนให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นกรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเต็มศักยภาพเพื่อให้เกิดความคุ้มค่า ซึ่งสอดคล้องกับ Sharpley (2002) ที่กล่าวถึงการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวต้องให้เกิดความคุ้มค่าภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ยังได้กล่าวถึงในด้านบทบาท ความรับผิดชอบ และรูปแบบการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวในพื้นที่ เบื้องต้นพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมมีความแตกต่างกันตามปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547; นเรศ สงเคราะห์สุข, 2541) ดังอภิปรายข้อค้นพบด้านการมีส่วนร่วมใน 3 พื้นที่ ดังนี้

1) ในแหล่งพุน้ำร้อนทั้ง 3 แห่งมีความโดดเด่นการการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งต้นแบบในการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพตามบริบทชุมชนตามฐาน เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตามปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากแรงจูงใจที่จะมีส่วนร่วมอันเป็นผลมาจากความเห็นร่วมกันในเรื่องของความต้องการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2) การร่วมประชุมกลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำในชุมชน ในพื้นที่ แหล่งท่องเที่ยวพุน้ำร้อน ทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ พุน้ำร้อนหินดาด จังหวัดกาญจนบุรี พุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และพุน้ำร้อนห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก ให้ความสนใจและตั้งใจในการจัดการ และพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยมีความสอดคล้องกับการนำพุน้ำร้อนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งเชิงสุขภาพและการท่องเที่ยว (สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว, 2556)

3) การมีส่วนร่วมช่วยให้ชุมชนให้ความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยมีมุมมองในด้านกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่กระทบธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน รวมถึงพัฒนาที่กลมกลืนกับธรรมชาติ และยังเกิดความยั่งยืนแก่พื้นที่และชุมชน การเชื่อมโยงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสู่การท่องเที่ยวในรูปแบบการอนุรักษ์เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากร (Holden, 2006)

4) การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดความต้องการให้มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมและเพื่อเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวได้ชม และเกิดการเรียนรู้ และเกิดการใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและเต็มศักยภาพของพุน้ำร้อนในด้านการสร้างคุณค่าและการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ทรัพยากร (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551)

รูปแบบการท่องเที่ยว จากการศึกษาด้านรูปแบบการท่องเที่ยว นิพล เชื้อเมืองพาน และคณะฯ (2556) อธิบายไว้ว่าการเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันระหว่างทรัพยากรท่องเที่ยว อันได้แก่ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และความสอดคล้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่ท่องเที่ยวเอง ได้แก่แหล่งพุน้ำร้อนนั้น ๆ และพื้นที่ท่องเที่ยวเชื่อมโยง ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ 3 แห่งที่มีการเชื่อมทรัพยากรและแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงเป็นอีกทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวในขณะเที่ยวชมพื้นที่

5.2. ข้อเสนอแนะนำไปใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ในด้านรูปแบบการท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเภทพุน้ำร้อน ควรมีการมุ่งเน้นไปที่ การแช่ตัว แช่เท้า รวมถึงกิจกรรมเสริมในด้านการนวดแผนไทยที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ รวมถึงความเชื่อมโยงการนำทรัพยากรในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์เช่น กิจกรรมเล่นน้ำในลำห้วยกุ่มมั่ง ณ และเชื่อมโยงประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกในแหล่งพุน้ำร้อนหินดาด การเดินศึกษาธรรมชาติในเส้นทางสู่พุน้ำร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี ส่วนแหล่งพุน้ำร้อนห้วยน้ำนักมีการเชื่อมโยงเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติเพื่อลงไปชมบ่อโคลนในพื้นที่ อีกทั้งทุกพื้นที่ท่องเที่ยวพุน้ำร้อนมีการเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวอันสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงและชุมชนเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวให้เกิดความหลากหลายมากขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษางานวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มในแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวประเภทพุน้ำร้อน เนื่องจากพบว่าในแหล่งพุน้ำร้อนหลายๆ แห่งได้รับการเปลี่ยนแปลงและดัดแปลงการใช้ประโยชน์จากพุน้ำร้อนในทิศทางที่สวนกระแสกับการอนุรักษ์ ทำให้คุณค่าของพุน้ำร้อน และคุณค่าการใช้ประโยชน์ทั้งด้านการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคมไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ในขณะเดียวกันหลายๆ แหล่งท่องเที่ยวกลับถูกลดคุณค่าทางการท่องเที่ยวลงไป ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเน้นการศึกษาวิจัยในมิติทั้งเศรษฐกิจ การเพิ่มมูลค่า และการอนุรักษ์ทรัพยากร

2. ควรศึกษาการส่งเสริมกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ และการตลาดทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย การนำไปใช้ประโยชน์ของแหล่งพุน้ำร้อนในพื้นที่ และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่ยั่งยืนในองค์ประกอบการพัฒนาทั้งแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

3. เพื่อเป็นการต่อยอดการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งพุน้ำร้อนในแต่ละแห่ง การพัฒนาสมรรถนะการบริการด้านบุคลากรในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริการ และ การใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้อง เต็มประสิทธิภาพ

4. ควรมีการศึกษาในด้านภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ เนื่องจากสถาปัตยกรรมถือเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งของการสร้างและเสริมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะด้านสิ่ง

อำนวยความสะดวกในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการสนับสนุนการท่องเที่ยว และแหล่งท่องเที่ยวเกิดความยั่งยืนทั้งด้าน การท่องเที่ยว สังคม และสิ่งแวดล้อม

5. ควรมีการศึกษาการเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวระหว่างการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและ กิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มทางเลือกการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้หลากหลาย และเกิดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(2551). **โครงการสำรวจระดับความรับรู้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของ ประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: ฝ่ายนโยบายวางแผน กองวางแผนการท่องเที่ยว.

กรมทรัพยากรธรณี. (2530). **รายงานการสำรวจฉบับที่ 1 แหล่งพลังงานความร้อนใต้พิภพทางภาคเหนือของ ประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี

ทวิทอง หงส์วิวัฒน์. (2557). **การมีส่วนร่วมของประชาชน.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล. ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). **การมีส่วนร่วม หลักพื้นฐานและเทคนิค และกรณีตัวอย่าง.** เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์.

นเรศ สงเคราะห์สุข. (2541). **จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ เลี้ยวหนึ่งของประสบการณ์พัฒนาแบบมีส่วนร่วม บนพื้นที่สูง.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เชียงใหม่.

นิพล เชื้อเมืองพาน นีออน ศรีสมยง, ธนธร วชิระขจร ศุภกิจ ยิ้มสรวล กฤษณพงศ์ ภูกลาง, และ พิม พิช น ก มูลมิตร. (2556). **การวิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ประเภทแหล่งท่องเที่ยวพุน้ำร้อนต้นแบบในภูมิภาคตะวันตกและระดับประเทศ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา. (2548). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: เพรสแอนด์ดีไซด์จำกัด

ภราเดช พยัทธิเชียร. (2546). **สรุปการประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. ใน สรุปกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ (หน้า 20). 7-9 มีนาคม 2545.** กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช (2552). **เอกสารการสอนชุดวิชาทรัพยากรท่องเที่ยวของไทย หน่วยที่ 1-8.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช

ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). **พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน

วรรณา วงษ์วานิช. (2546). **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. (พิมพ์ครั้งที่ 2).** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2555). **ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของไทย. [ออนไลน์].** ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2558 จาก <http://www.ksmcare.com/Article/82/28465>

- สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว (2556). **แหล่งพุร้อนธรรมชาติ**. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2556 จาก <http://61.19.236.142/hotspring/index.php>
- อารัญ บุญชัย และ จินดา ตันศราววิฑูธ. (2546). **ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) จุดขายของการท่องเที่ยว**. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*. 40 (4): 22 – 23.
- อำนาจ อนันตชัย. (2547). **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : การพัฒนาชนบทสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์**. กรุงเทพฯ: วิกตอรีเทอเวอ์พอยท์.
- Butler, R. (1991) *Tourism, Environment, and Sustainable Development*. *Environmental Conservation*, 18 (3): 201-9.
- Duffy, R (2006). *The politics of ecotourism and developing world*. *Journal of Ecotourism*, 5 (1&2): 1-6.
- Holden, A. (2006) *Tourism Studies and the Social Sciences*. New York: Rutledge.
- Scheyvens, R. (2002) *Tourism for Development: Empowering communities*. Harlow: Prentice Hall
- Sharpley, R. (2002) *Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide*. *Journal of Sustainable Tourism*, 8 (1): 1-9.
- Thailand Development Research Institute (TDRI). (1997) *Thailand Tourism: Vision 2012*, 12 (2):14-24.
- Tourism Authority of Thailand (1997). *Policy of Thai Tourism*. Bangkok: Conservation Division, Tourism Authority of Thailand.
- Tourism Authority of Thailand. (2001). *National Ecotourism Action Plan*. Bangkok: Conservation Division, Tourism Authority of Thailand (TAT).